

*Мамчур Наталія Сергіївна кандидат
педагогічних наук, доцент кафедри
української літератури,
українознавства та методик їх
навчання*

*Грушкевич Вікторія Олександрівна
магістрантка 261-м групи
факультет української філології*

СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИШИВАНОГО РУШНИКА У ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВОСТІ УМАНЩИНИ (за матеріалами фольклорної практики)

Традиційний весільний обряд на Україні є системою обрядових дій, пов'язаних з певними дійовими особами і предметами. Ритуальну роль рушника у весільній обрядовості української родини досліджувала Л. Андрушко: «Рушник на весіллі тріумфує, працює на повну силу...» [1].

Не один десяток рушників готувала собі наречена до заміжжя. Кількість приготовлених дівчиною рушників була ознакою її працелюбності. В селах, що на Уманщині, якщо про дівчину казали, що вона «рушничків не придбала», то йшлося про ледащицю, а якщо «скриня повна рушників», – це свідчило про хазяйновитість нареченої, її заможність, багатство, а найголовнішим був той, на якому батьки благословляли молодих. Такий рушник вважався родинною святинєю. Зі слів Юрчак Марії Пилипівни (1932 р. н.) з села Кузьмина Гребля нам стало відомо, що перш ніж узятися за вишивання, дівчина мила руки, читала молитву і лише тоді сідала до роботи. Під час вишивання було заборонено думати про погане, таїти злобу, сваритися. Дівчина вишивала рушника в тиші, на самоті. Колись хтось чужий заходив до хати, виріб ховали, щоб не наврочили. Адже на полотні складалася програма майбутнього подружнього життя [2]. Саме рушник є показником зрілості дівчини, її здатності брати шлюб. Раніше, на відміну від сьогодення, купувати весільні рушники заборонялося, це семантично пов'язано з пересторогою щодо сорочки: продати свою сорочку – продати своє щастя. Не змогла дівчина подбати про рушники – отже, не подбала про свою долю. Кількість рушників на весіллі залежить від матеріального статку родини та місцевих традицій. У заможних

сім'ях на весільний обряд готувалося до ста рушників.

Рушник є першопочатком і основою, на якій ґрунтується весільна обрядовість. Рушник використовується як символ єднання шлюбної пари і молодої з новою родиною. Коли йшли сватати дівчину, у рушник загортали хліб, який за згодою мати забирала. Ритуал подавання рушників дівчиною є яскравим прикладом символічного способу мислення та дійства. Слова згоди не були обов'язковими, народ обрав інший спосіб спілкування, витворив символ, який містив у собі сенс згоди, вагомий за слово. «Дати рушники» традиційно на Уманщині означало готуватися до весілля.

Велику символічно-змістову функцію рушник відігравав на всіх етапах весільної обрядовості, але особливої уваги заслуговує ритуал ставання на рушник. Це кульмінаційний момент весільної обрядовості, він відбувався перед вітварем під час вінчання. Про давність цього звичаю вивчала Т. Лупій: «Не викликає сумніву, що ритуал пристосований до християнської традиції, існує припущення, що язичницький обряд вінчання відбувався біля дерева». Саме, на нашу думку, символ Дерева, Вазонки є домінуючим на весільних рушниках Уманщини. Т. Лупій відзначає люстральну функцію рушника – в одних випадках обрядовий рушник відганяє зло, хвороби, в інших – вбирає їх у себе, але так чи інакше виступає оберегом і запорукою чистоти [6].

Окрім того, що ритуал «стати на рушник» узаконював шлюб, в народній пам'яті зберігся ще один вагомий аргумент його здійснення. На Уманщині старожили говорять: «Стають на рушник – на щастя», молода пара сподівається, що їй буде дароване щастя. Від кого воно залежало, яке божество дарує щасливу долю, сказати важко. Таке трактування потребує більш ґрунтовного дослідження.

На Уманщині широко використовувався рушник як декор в інтер'єрі житла. Під час весілля в хаті молодої ікони прибирались рушниками, виготовленими нареченою, а на ікону Божої Матері вішали найкращий рушник. Прийшовши в хату чоловіка, невістка розвішує свої рушники на знак своєї майстерності і працьовитості [2].

Обов'язковим атрибутом українського весілля є поєднання рушника з хлібом. Обрядовим хлібом був коровай, який випікали жінки, підперезані рушниками, що символізувало добробут майбутньої родини. На весіллі з короваєм зустрічали молоде подружжя, заводили за стіл за допомогою рушника, за кінці якого вони трималися. Коровай ставили на столі і обв'язували двома

рушниками.

На Уманщині, жоден обрядовий етап не відігравав у традиційному весіллі такої символічно-етичної ролі як рушник. Він утверджував не лише працьовитість дівчини, але й чистоту почуттів між подружжям, з'єднував родинними стосунками сім'ї молодого і молодої, стелився, образне кажучи життєвою дорогою, котру мали пройти молоді.

На весільних рушниках Уманщини, та й всієї України загалом, найпопулярнішими з орнітоморфних образів є орел, пава, голуби, півень, вони здебільшого вишиті парами, звернутими в бік Дерева та одне до одного, що символізує кохання, взаємне притягання.

Досить поширеними на рушниках є вишиті весільні написи, особливо це стосується рушників Уманщини. На думку Світлани Китової, це «підписані» рушники, які мають конкретне призначення, їх не можна було продавати, віддавати у чужі руки. Ці витвори – своєрідні пам'ятники, заповіти наступним поколінням українських родин, вони призначалися дітям, онукам, їх передавали у певних «замкнених» сімейних колах, а тому вони зберігалися як родові реліквії [4]. Згідно з весільними рушниковими текстами Уманщини, сам процес вишивання рушників осмислюється майстринями як сакральне дійство, від якого залежить майбутня доля: «Щирою рукою рушник вишивала та щастя у Бога благала», або «Я Бога молила як рушничок шила, щоб доля щаслива мене награла». У тексті молода дівчина сердечно молиться, закликає своє щасливе майбутнє вірою у Бога. Промовистим та наділений глибоким змістом є весільний рушниковий текст: «Отец бережет свою дочь до венца, а муж до конца» (напис зі старовинного рушника села Дмитрушки, що на Уманщині). Цей вислів вміщує у собі погляди українців на родинне виховання, де батько має якнайкраще виростити доньку, зберегти її честь, а чоловік повинен шанувати та мати повагу до жінки на протязі усього життя. Такий вислів відображає міцність сімейних стосунків, адже українці в минулому засуджували розлучення. Можна стверджувати, що рушникові написи досить характерні для Уманщини, у них закладений глибинний символічний зміст, який відображає уявлення, вірування, вподобання, глибини народної душі українок-вишивальниць того чи іншого часу і заслуговує на окреме ґрунтовне наукове дослідження.

Аналізуючи орнамент та техніки вишивки на рушниках не можна стверджувати, що вони суто регіональні та місцеві, на них, звісно,

мали вплив й інші народи, це лише переконує нас у тому, що мистецтво вишивки розгалужений напрямок традиційної культури – зі своїми глибокими історичними коренями, тісними зв'язками з культурами інших народів.

Технологія вишивки та підбір орнаменту весільного рушника – це досить складна система, що komponується з різноманітних вишивальних стібків, яка перетворюється на знаки, символи, які взаємодіючи між собою, створюють цілісну енергетичну картину, зрозуміти яку сьогодні досить важливо.

Згідно з давніми канонами вишивання рушників, кожен з них ділиться на три частини. Відома нині народна майстриня-вишивальниця Уманщини Лідія Бебешко зазначає, що «шлюбний» рушник має чітко структуровані три частини-композиції: бережок, землю, небо. Бережок розмежовує потойбічне і земне життя. Під лінією землі-води зображуються могилки померлих предків, у які опущено грона винограду чи гірлянди квітів, щоб вони благословили молодят. Середня частина рушника означає подяку молодій парі живим батькам і родичам. «Небо» рушника присвячується власне молодому подружжю. Найчастіше воно виглядає як пара пташечок (павичів, голубчиків, райських пташок, лебедів) повернутих одне до одного голівками [2]. Отже, дві третини, з обох країв рушника, вишиваються, а середина завжди обов'язково залишається чистою. Вільна від візерунку частина уособлює зв'язок з космосом. Про це слід пам'ятати, komponуючи орнаменти на весільному рушнику. Якщо не знати цього, то може статися, що добрий і щирий по формі напис-побажання насправді буде шкідливим для майбутнього молодого подружжя. Це може статися в тому випадку, коли він розташований над вишитими символами, що зображують самих молодят та їх майбутнє благополуччя. Тому, вишиваючи весільний рушник, слід пильнувати, щоб на шляху небесного благословення до молодій сім'ї не було ніяких символічних перешкод.

Отже, аналіз побутування рушника як елемента весільного обряду допоможе простежити процес формування світогляду, духовних цінностей українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушко Л. Рушник у весільній обрядовості українців // Берегиня. – № 1. – 2000. – С. 3–11.
2. Бебешко Л. Класифікація і призначення українських рушників // Рідна школа. – 2000. – № 10. – С. 25–29.

3. Вишивка Уманщини / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2005. – П. 345. – Арк. 48.
4. Китова С. Полотняний літопис України: Семантика орнаменту українського рушника. – 2-ге вид., доповн. – Черкаси: БРАМА, 2003. – 244 с.
5. Кузь В. Г. Сивачук Н. П. «Ой мій милий, білоданчику» (Семантика образів старовинних рушників Уманщини) // Берегиня. – № 2. – 2003. – С. 26–30.
6. Лупій Т. Семантика рушників у весільній, поховальній та поминальній обрядовості (за матеріалами Західного Полісся) // Берегиня. – № 3. – 2000. – С. 5–16.